

הסידור כספר הגות:

אמונות ודעות בתפילות ישראל

הרב פרופ' יהודה ברנדס

שיעור 1 תפילה כהגות

רמב"ם, ספר המצוות, מצוות עשה, ה

והמצוה החמישית היא שצונו לעבדו יתעלה וכבר נכפל צווי זה פעמים, אמר (משפטים כג כה) ועבדתם את י"י אלהיכם ואמר (ראה יג ה) ואותו תעבדו ואמר (ואתחנן ו יג) ואותו תעבוד ואמר (ס"פ עקב) ולעבדו. ואעפ"י שזה הצווי הוא גם כן מן הציוויים הכוללים כמו שביארנו בשרש הרביעי הנה יש בו יחוד שהוא צוה בתפילה. ולשון ספרי ולעבדו זו תפילה. ואמרו גם כן ולעבדו זה תלמוד. ובמשנתו של רבי אליעזר בנו שלרבי יוסי הגלילי (פרש' יב עמ' רכח) אמרו מנין לעיקר תפילה בתוך המצוות מהכא את י"י אלהיך תירא ואותו תעבוד. ואמרו (מדרש תנאים ממדרש הגדול פ' ראה) עבדהו בתורתו עבדהו במקדשו. כלומר ללכת שם להתפלל בו ונגדו כמו שבאר שלמה עליו השלום (מ"א ח דה"ב ו).

רמב"ם, ספר המצוות, מצוות עשה, י

והמצוה העשירית היא שצונו לקרוא לקריאת שמע בכל יום ערבית ושחרית והוא אמרו יתעלה (פ' שמע) ודברת בם בשבתך בביתך וגו' ובשכבך ובקומך. וכבר התבאר משפטי מצוה זו במסכת ברכות (פ"א - ג כו א, ל א, סא ב, סג ב). ושם (כא א) התבאר שקריאת שמע דאורייתא. ולשון התוספתא (רפ"ג) כשם שנתנה תורה קבע לקריאת שמע כך נתנו חכמים זמן לתפלה. כלומר שזמני התפלה אינם מן התורה. אמנם חובת התפלה עצמה היא מן התורה כמו שבארנו (ע' ה) והחכמים סדרו לה זמנים. וזהו ענין אמרם (שם כו ב) תפלות כנגד תמידין תקנום. כלומר סדרו זמניה בזמני ההקרבה. ומצוה זו אין הנשים חייבות בה.

הרא"ם, ספר יראים, סימן רנב

קריאת שמע. את ה' אלהיך תירא ותעבוד ותקבל מלכותו ועולו שחרית וערבית דכתיב בפ' ואתחנן שמע ישראל ה' אלהינו ה' (ה') אחד. פי' המקרא כך הוא. והיו הדברים האלה שהזכיר למעלה שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד על לבבך ושנתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך.

משנה, ברכות ב, ב

א"ר יהושע בן קרחה: למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע? אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו עול מצות.

משנה, תמיד ה, א

אמר להם הממונה: ברכו ברכה אחת, והן ברכו, קראו עשרת הדברים, שמע, והיה אם שמוע, ויאמר, ברכו את העם שלש ברכות: אמת ויציב, ועבודה וברכות כהנים. ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא.

בבלי, ברכות יב ע"א

וקורין: עשרת הדברות, שמע, והיה אם שמוע, ויאמר, אמת ויציב, ועבודה וברכת כהנים. אמר רב יהודה אמר שמואל: אף בגבולין בקשו לקרות כן, אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין.

פירוש רש"י על בבלי, ברכות יב ע"א

מפני תרעומת המינין - שלא יאמרו לעמי הארץ: אין שאר תורה אמת, ותדעו שאין קורין אלא מה שאמר הקדוש ברוך הוא ושמעו מפיו בסיני. המינין - עכו"ם (השמטת הצנזורה: תלמידי ישו).

בבלי, ברכות יב ע"ב

פרשת ציצית מפני מה קבעוה?
אמר רבי יהודה בר חביבא: מפני שיש בה חמשה דברים: מצות ציצית, יציאת מצרים, עול מצות, ודעת מינים, הרהור עבירה, והרהור עבודה זרה.

משנה, מגילה ד, ט

האומר: "יברכך טובים" הרי זו דרך המינות, "על קן צפור יגיעו רחמיך" ו"על טוב יזכר שמך", "מודים מודים" משתקין אותו.

בבלי, מגילה כה ע"א

בשלמא מודים מודים - דמיחזי כשתי רשויות, ועל טוב יזכר שמך נמי, דמשמע: על טוב - אין, ועל רע - לא, ותנן: חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה.
אלא, על קן צפור יגיעו רחמיך מאי טעמא?
פליגי בה תרי אמוראי במערבא: רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא, חד אמר: מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית, וחד אמר: מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים, ואינן אלא גזירות.

בבלי, ברכות יא ע"ב

אמר רב יהודה אמר שמואל: השכים לשנות, עד שלא קרא קריאת שמע צריך לברך, משקרא קריאת שמע אינו צריך לברך, שכבר נפטר באהבה רבה... מאי מברך?
 אמר רב יהודה אמר שמואל: אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה.
 ורבי יוחנן מסיים בה הכי: הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפנינו ובפיפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ועוסקי תורתך, ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל.
 ורב המנונא אמר: אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. ברוך אתה ה' נותן התורה.
 אמר רב המנונא: זו היא מעולה שבברכות. הלכך לימרינהו לכולהו.

ר' יוסף אלבו, ספר העיקרים, מאמר ראשון, פ"ד

הדרך הנכון שיראה לו לי בספירת העיקרים, שהם שרשים ויסודות לתורה האלהית, הוא: כי העיקרים הכוללים וההכרחיים לדת האלהית הם שלשה. והם: מציאות השם, וההשגחה לשכר ועונש, ותורה מן השמים. ואלו השלשה הם אבות לכל העיקרים אשר לתורות האלהיות, כמו תורת אדם ותורת נח ותורת אברהם ותורת משה, וזולת זה מן התורות האלהיות, אם אפשר שימצא יותר מאחת בזמן אחד או בזו אחר זו.

ותחת כל עיקר מאלו שרשים וסעיפין משתרגים ומסתעפים מן העיקר ההוא. כי תחת מציאות השם הוא שורש היותו קדמון ונצחי ודומיהו, ובכלל תורה מן השמים הוא ידיעת השם והנבואה ודומיהו, ובכלל ההשגחה הם השכר ועונש בעולם הזה לגוף, ובעולם הבא לנפש... והמורה על היות ג' העיקרים הללו שרש ויסוד לאמונה אשר בה יגיע האדם אל הצלחתו האמתית, הוא מה שיסדו לנו אנשי כנסת הגדולה בתפילת מוסף של ר"ה ג' ברכות, שהם מלכיות וזכרונות ושופרות, שהם כנגד ג' עיקרים הללו, להעיר לב האדם כי בהאמנת העיקרים הללו עם סעיפיהם ושרשיהם כפי מה שראוי, יזכה האדם בדינו לפני השם. כי ברכת מלכיות היא כנגד עיקר מציאות השם, ויורה על זה נוסח הברכה: "על כן נקוה לך ה' אלהינו לראות במהרה בתפארת עוזך להעביר גלולים מן הארץ ואלילים כרות יכרתון לתקן עולם במלכות שדי וכו' יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון כו' ויקבלו כולם את עול מלכותך". וכן ברכת זכרונות תורה על ההשגחה והשכר והעונש, וכן יורה נוסח הברכה: "אתה זוכר מעשה עולם ופקד כל יצורי קדם לפניך נגלו כל תעלומות וכו'".

וברכת שופרות היא לרמוז על העיקר השלישי שהוא תורה מן השמים, וע"כ היא מתחלת: "אתה נגלית בענן כבודך על עם קדשך לדבר עמם מן השמים השמעתם קולך וכו'", ולפי שמתן תורה היה באמצעות קול שופר חזק מאד, כמוהו לא נהיה מן העולם נקראת שופרות, כי הקולות והלפידים שהיו שם כבר היו בעולם כיוצא בהם או ממינם, אבל קול השופר בזולת שופר לא היה מעולם ולא יהיה כן עד זמן הגאולה, שהוא שעה שתתפרסם תורת האמת בפני כל העולם, ועל אותה שעה נאמר "וה' אלהים בשופר יתקע" (זכריה ט' י"ד) כפי דעת קצת החכמים.

וכבר ראיתי מי שכתב שהשופרות רמז לעקידת יצחק, היה ראוי לזכור בה עקידת יצחק לא בזכרונות כמו שנזכרה...

המהר"ל מפראג, נתיבות עולם, נתיב העבודה, פרק ז

ודע עוד כי אלו ג' ברכות, דהיינו ברכת יוצר אור אהבה רבה אמת ויציב הם באים על ג' הנהגות. ההנהגה הראשונה היא הנהגת סדר עולם, השנית היא הנהגת שכלית ודבר זה למעלה מן הטבע, הנהגה ג' הוא הנהגה שלא בטבע מה שמחדש נסים ונפלאות וזהו הנהגה שלישית, ולא תמצא הנהגה יותר מאלו שלשה, האחת היא הנהגה בסדר הטבעי, השניה הנהגה בסדר השכלי ג' היא הנהגה שלא בטבע. ולכך כנגד זה ג' ברכות, יוצר המאורות הנהגה של המאורות בסדר הטבע, ואחר כך על התורה היא הנהגה שכלית, הנהגה ג' היא הנהגה שלא בטבע כמו שהיה יציאת מצרים. ובכולם הש"י אחד ואין משותף עמו זולתו, והנהגה השלישית היא הנהגה שלא בטבע שייך אחר ק"ש כמו שהתבאר. אמנם בלילה צריך שמירה ונתקן על זה ברכה רביעית בלילה יותר מביום, לפיכך תקנו השכיבנו שכל הברכה מדברת בשמירה. ודוקא אחר גאולה, כי הגאולה הוא שגואל אותו מרשות אחר, והשמירה הוא שפורש סוכת שלומו עליהם אח"כ עד שאי אפשר להרע לו אחר, וכמו שעשה הש"י אחר שגאלם ממצרים היה פורס ענני כבוד עליהם ושמרם. ודבר זה עוד יותר עליון. ולפי דעתי כי זה נגד מה שכתוב אצל הגאולה (שמות ו') ולקחתי אתכם לי לעם שזהו הגאולה בעצמה ואמר והייתי לכם לאלהים, כי מה שהש"י פורס סוכת שלומו עליהם בזה הוא ית' לאלהים להם עד שאין אחר רשאי ליגע בהם והרי והייתי לכם לאלהים כתיב אחרון לכל, וכנגד זה תקנו ברכת השמירה כאשר פורש סכת שלומו עלינו כי כאשר הם תחת כנפיו הנה הוא לאלהים עליהם. והיינו שאמרו (ברכות ד' ע"ב) כיון דתקנו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא, דודאי דבר זה גאולה אריכתא שהוא כנגד והייתי לכם לאלהים שהוא ג"כ מענין הגאולה, ובודאי גאולה אריכתא היא כי מה היה שגאלם מן רשות אחרים אם לא ישמור אותם ג"כ שלא יזיקו להם אחרים הרי אחרים מושלים עליהם, ולפיכך בערב מברך שתים לאחריה אמת ואמונה והשכיבנו.

הסידור כספר הגות:

אמונות ודעות בתפילות ישראל

הרב פרופ' יהודה ברנדס

שיעור 2 מטבע של ברכה

רמב"ם, ספר המצוות, מצוות עשה, התוספתא, ברכות ד, ה

על הזרעים הוא אומר בורא מיני זרעים על הדשאים הוא אומר בורא מיני דשאים ועל הירקות הוא אומר בורא פרי האדמה רבי יהודה אומר ברוך מצמיח האדמה בדברו ר"מ אומר אפי' ראה את הפת ואמר ברוך שברא את הפת זו כמה נאה פת זו הרי זו ברכתה אפילו ראה תאנים ואמר ברוך [מי] שברא תאנים הללו כמה [הן] נאות זו היא ברכתן ר' יוסי אומר כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא.

בבלי, ברכות מ"ב

אמר רב: כל ברכה שאין בה הזכרת השם - אינה ברכה. ורבי יוחנן אמר: כל ברכה שאין בה מלכות - אינה ברכה.

ירושלמי, ברכות ט, א

רבי זעירא ורבי יהודה בשם רב כל ברכה שאין עמה מלכות אינה ברכה אמר רבי תנחומא אנא אמ' טעמא ארוממך אלהי המלך רב אמר צריך לומר אתה ושמואל אמר אינו צריך לומר אתה רבי יוחנן ורבי יונתן אזלין מיעבד שלמא באילין קרייתא דדרומה עלון לחד אתר ואשכחון לחזנא דאמר האל הגדול הגבור והנורא האביר והאמיץ ושיתקו אותו אמרו לו אין לך רשו' להוסיף על מטבע שטבעו חכמים בברכות.

רמב"ם, משנה תורה, ברכות א, ה

ונוסח כל הברכות עזרא ובית דינו תקנום, ואין ראוי לשנותם ולא להוסיף על אחת מהם ולא לגרוע ממנה, וכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות אינו אלא טועה, וכל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות אינה ברכה אלא אם כן היתה סמוכה לחבירתה.

רמב"ם, משנה תורה, ברכות א, ה

ונוסח כל הברכות עזרא ובית דינו תקנום, ואין ראוי לשנותם ולא להוסיף על אחת מהם ולא לגרוע ממנה, וכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות אינו אלא טועה, וכל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות אינה ברכה אלא אם כן היתה סמוכה לחבירתה.

ר' דב טריוויש, רביד הזהב בראשית כד, כז

ברוך ה' אלהי אדוני אברהם. כתב רוקח סי' שס"ג בשם ריב"ק דמכאן למדנו מטבע ברכה. ואף על גב דלרבי יוחנן כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה דעדיין לא הודיע הש"י מלכותו כמ"ש ושמי ה' לא נודעתי להם ואני תמה וכי כעורה זו מ"ש התוס' דאלהי אברהם הוי מלכות ר"פ לך ע' א"ח סי' רי"ד.

חידושי הגרי"ז, סימן ריז

ברכות (דף כ"ח ב) אמר להם ר"ג לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת הצדוקים, עמד שמואל הקטן ותקנה... דהנה כתב בנפש החיים שער ב' פ' י"ג וז"ל כי באמת בעומק פנימיות כוונת התפילה, אין אתנו עד מה וכו' אינם בערך אף כטפה מן הים כלל נגד פנימיות עומק אנשי כנסת הגדולה מתקני התפילה, שהיו ק"כ זקנים ומהם כמה נביאים, וכל מבין יבין דלא איתי אנש על יבשתא שיוכל לתקן תיקון נפלא ונורא כזה, לכלול ולגנוז במטבע תפלה קבועה וסדורה בנוסח אחד, התיקונים של כל העולמות עליונים ותחתונים וסדרי פרקי המרכבה, ושכלל פעם שמתפללים יוגרם תיקונים חדשים בסידור העולמות והכוחות והמשכת מוחין חדשים אחרים, שמעת שתקנוה עד ביאת הגואל ב"ב לא היה ולא יהי השום תפלה בפרטות דומה לחברתה שקודם לה ואחריה כלל... וכן כל יום לחברו שלפניו ואחריו וכו', והוא בלתי אפשר אם לא ע"י הנבואה העליונה ורוח קדשו יתברך, אשר הופיע עליהם הופעה עצומה בעת תיקון נוסח מטבע התפלה והברכות, שם הוא יתברך שמו בפיהם אלו התיבות ספורות וגנוזות בתוכם כל התיקונים, עכ"ל... והנה איתא בסנהדרין י"א. פעם היו מסובין בעליה ביבנה ונתנה עליהם בת קול מן השמים יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה, אלא שאין דורו זכאי לכך נתנו חכמים את עיניהם בשמואל הקטן, ע"כ. ולפ"ז שמואל הקטן רק הוא אשר יכול היה לתקן ברכת המינים, שנוסח ברכת תפלה א"א לתקנה בלי רוח הקדש, והוא אשר ראוי היה לכך.

בבלי, שבת קטו ע"ז

תנו רבנן: הברכות והקמיעין, אף על פי שיש בהן אותיות של שם, ומעניינות הרבה שבתורה - אין מצילין אותן מפני הדליקה, אלא נשרפים במקומן [הן ואזכרותיהן]. מכאן אמרו: כותבי ברכות כשורפי תורה.

פירוש רש"י על שבת קטו ע"ב

הברכות - מטבע ברכות שטבעו חכמים, כגון שמונה עשרה ושאר ברכות.

בבלי, פסחים קג ע"א - קד ע"ב

רב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא, איתו לקמייהו מאור ובשמים, בריך רבא אבשמים ברישא, והדר אמאור - אמר ליה: והא בין בית שמאי ובין בית הלל מאור ברישא, והדר אבשמים?... רב יעקב בר אבא איקלע לבי רבא, חזייה דבריך בורא פרי הגפן אכסא קמא, והדר בריך אכסא דברכתא, ואישתי. אמר ליה: למה לך כולי האי? הא בריך לן מר חדא זימנא! - אמר ליה: כי הוינן בי ריש גלותא הכי עבדינן. - אמר ליה: תינח בי ריש גלותא דהכי עביד - דספק מייתי לן ספק לא מייתי לן, הכא - הא מנח כסא קמן ודעתן עילויה. - אמר ליה: אנא עבדי כתלמידי דרב... כי מטא לאבדולי קם שמעיה ואדליק אבוקה משרגא. אמר ליה: למה לך כולי האי? הא מנחא שרגא! - אמר ליה: שמעא מדעתיה דנפשיה קא עביד. - אמר ליה: אי לא שמיע ליה מיניה דמר - לא הוה עביד. - אמר ליה: לא סבר ליה מר אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר? פתח ואמר: המבדיל בין קודש לחול, בין אור לחשך, בין ישראל לעמים, בין יום השביעי לששת ימי המעשה. אמר ליה: למה לך כולי האי? והאמר רב יהודה אמר רב: המבדיל בין קודש לחול - זו היא הבדלתו של רבי יהודה הנשיא. אמר ליה: אנא כהא סבירא לי, דאמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא: הפוחת - לא יפחות משלש, והמוסיף - לא יוסיף על שבע. אמר ליה: והא מר, לא תלתא אמר ולא שבע אמר! - אמר ליה: איברא, בין יום השביעי לששת ימי המעשה - מעין חתימה היא, ואמר רב יהודה אמר שמואל: המבדיל צריך שיאמר מעין חתימה סמוך לחתימתו. ופומבדיתאי אמרי: מעין פתיחתן סמוך לחתימתן. מאי בינייהו? - איכא בינייהו יום טוב שחל להיות אחר השבת, דחתמינן בין קודש לקודש, מאן דאמר מעין פתיחתן סמוך לחתימתן - לא בעי למימר בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת. ומאן דאמר מעין חתימתן סמוך לחתימתן - בעי למימר בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת. גופא, אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא: הפוחת - לא יפחות משלש, והמוסיף - לא יוסיף על שבע. מיתבי: אומר הבדלות במוצאי שבתות, ובמוצאי ימים טובים, ובמוצאי יום הכפורים, ובמוצאי שבת ליום טוב, ובמוצאי יום טוב לחולו של מועד. אבל לא במוצאי יום טוב לשבת. הרגיל אומר הרבה, ושאינו רגיל אומר אחת! תנאי היא, דאמר רבי יוחנן: בנן של קדושים אומר אחת, ונהגו העם לומר שלש. מאן ניהו בנן של קדושים? רבי מנחם בר סימאי. ואמאי קרו ליה בנן של קדושים - דלא איסתכל בצורתא דזוזא. שלח ליה רב שמואל בר אידי: חנניא אחי אומר אחת, ולית הלכתא כוותיה. אמר רבי יהושע בן לוי: המבדיל צריך שיאמר מעין הבדלות האמורות בתורה. מיתבי: סדר הבדלות היאך? אומר המבדיל בין קודש לחול, בין אור לחושך, בין ישראל לעמים, ובין יום השביעי לששת ימי המעשה, בין טמא לטהור, בין היס לחרבה, בין מים העליונים למים התחתונים, בין כהנים ללויים וישראלים, וחותם בסדר בראשית. ואחרים אומרים ביוצר בראשית. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: חותם מקדש ישראל.

ואם איתא - הא בין הים לחרבה, לא כתיבא ביה הבדלה! - סמי מכאן בין הים לחרבה.

אי הכי, בין יום השביעי לששת ימי המעשה נמי מעין חתימה הוא, בצר חדא וליכא שבע!
אמרי: כהנים לויים וישראלים תרי מילי נינהו, בין לויים לישראלים - דכתיב בעת ההיא הבדיל ה' את
שבט הלוי. בין הכהנים ללויים - דכתיב בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים.
מחתם מאי חתיים?

רב אמר: מקדש ישראל ושמואל אמר: המבדיל בין קודש לחול,
לייט עלה אביי, ואיתימא רב יוסף, אהא דרב. תנא משמיה דרבי יהושע בן חנניא: כל החותם מקדש
ישראל והמבדיל בין קודש לחול - מאריכין לו ימיו ושנותיו. ולית הלכתא כוותיה.
עולא איקלע לפומבדיתא, אמר ליה רב יהודה לרב יצחק בריה: זיל אמטי ליה כלכלה דפירי, וחזי היכי
אבדיל. לא אזל, שדר ליה לאביי.

כי אתא אביי, אמר ליה: היכי אמר? - אמר ליה: ברוך המבדיל בין קודש לחול אמר, ותו לא.
אתא לקמיה דאבוה. אמר ליה: היכי אמר? אמר ליה: אנא לא אזלי, אנא שדריתיה לאביי, ואמר לי
המבדיל בין קודש לחול. - אמר ליה: רברבנותיה דמר, וסררותיה דמר גרמא ליה למר דלא תימא
שמעתיה מפומיה. מיתבי: כל הברכות כולן פותח בברוך וחותם בהן בברוך, חוץ מברכת מצות, וברכת
הפירות, וברכה הסמוכה לחבירתה, וברכה אחרונה שבקרית שמע. שיש מהן פותח (בהן) בברוך ואין
חותם בברוך, ויש מהן שחותם בברוך ואין פותח בברוך. והטוב והמטיב פותח בברוך ואינו חותם בברוך.

הסידור כספר הגות:

אמונות ודעות בתפילות ישראל

הרב פרופ' יהודה ברנדס

שיעור 3

ברכות קריאת שמע: המאורות

ר' יוסף אלבו, ספר העיקרים, מאמר ראשון, פ"ד

הדרך הנכון שיראה לי בספירת העיקרים, שהם שרשים ויסודות לתורה האלהית, הוא: כי העיקרים הכוללים וההכרחיים לדת האלהית הם שלשה. והם: מציאות השם, וההשגחה לשכר ועונש, ותורה מן השמים. ואלו השלשה הם אבות לכל העיקרים אשר לתורות האלהיות, כמו תורת אדם ותורת נח ותורת אברהם ותורת משה, וזולת זה מן התורות האלהיות, אם אפשר שימצא יותר מאחת בזמן אחד או בזו אחר זו.

ותחת כל עיקר מאלו שרשים וסעיפין משתרגים ומסתעפים מן העיקר ההוא. כי תחת מציאות השם הוא שורש היותו קדמון ונצחי ודומיהן, ובכלל תורה מן השמים הוא ידיעת השם והנבואה ודומיהן, ובכלל ההשגחה הם השכר ועונש בעולם הזה לגוף, ובעולם הבא לנפש...

שחרית

ברכות קריאת שמע של שחרית

בְּרוּךְ אַתָּה ה'

אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם

יוֹצֵר אוֹר

וּבוֹרֵא חֶשֶׁךְ

עוֹשֵׂה שְׁלוֹם

וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל

הַמַּאִיר לְאֶרֶץ וְלְדָרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים

וּבְטוֹבוֹ

מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם תְּמִיד מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית

מָה רַבּוּ מַעֲשֵׂיךָ ה'
 כָּלֶם בְּחִכְמָה עֲשִׂיתָ
 מְלֶאכֶה הָאָרֶץ קִנְיִנְךָ
 הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמֵם לְבָדוּ מֵאֵז
 הַמְשֻׁבַּח וְהַמְפָּאָר וְהַמְתַּנְשֵׂא מִימֹת עוֹלָם
 אֱלֹהֵי עוֹלָם
 בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים רַחֵם עָלֵינוּ
 אֲדוֹן עֲזָנוּ צוּר מִשְׁגָּבֵנוּ
 מִגֵּן יִשְׁעֵנוּ מִשְׁגָּב בְּעַדְנוּ
 אֵל בְּרוּךְ גְּדוֹל דָּעָה
 הַכִּיָּן וּפְעֵל זֹהָרֵי חֲמָה
 טוֹב יֵצֵר כְּבוֹד לְשִׁמּוֹ
 מְאוֹרוֹת נָתַן סְבִיבוֹת עֲזוֹ
 פְּנוֹת צְבָאִיו קְדוּשִׁים רוֹמְמֵי שְׁדֵי
 תְּמִיד מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל וְקִדְשָׁתוֹ
 תִּתְבַּרְךָ ה' אֱלֹהֵינוּ
 בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל
 וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת
 עַל כָּל שְׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ
 וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שִׁיצִרְתָּ
 הַמָּה יִפְאָרוּךְ סִלָּה
 תִּתְבַּרְךָ לְנִצְחָה צוֹרְנוּ מִלְּכֵנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ
 בּוֹרֵא קְדוּשִׁים
 יִשְׁתַּבַּח שְׁמֹךְ לְעַד מִלְּכֵנוּ
 יוֹצֵר מְשֻׁרְתִּים
 וְאֲשֶׁר מְשֻׁרְתֵּנוּ כָּלֶם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם
 וּמְשֻׁמֵּיעִים בִּירְאָה יַחַד בְּקוֹל
 דְּבָרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמְלֶךְ עוֹלָם
 כָּלֶם אֲהוּבִים
 כָּלֶם בְּרוּרִים
 כָּלֶם גְּבוּרִים
 כָּלֶם קְדוּשִׁים
 וְכָלֶם עוֹשִׂים בְּאִמָּה וּבִירְאָה רְצוֹן קוֹנֵם
 אֶת שֵׁם הָאֵל
 הַמֶּלֶךְ הַגְּדוֹל הַגְּבוּר וְהַנּוֹרָא

קדוש הוא
 וְכֹלֶם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עַל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה
 וְנוֹתְנִים בְּאֵהָבָה רְשׁוֹת זֶה לְזֶה
 לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ
 בְּשִׁפְהַ בְּרוּרָה וּבְנִעֻמָּה
 קְדוּשָׁה
 כָּלֶם כְּאֶחָד עוֹנִים בְּאִימָה וְאוֹמְרִים בִּירְאָה
 קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ ה' צְבָאוֹת מְלֵא כֹל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ
 וְהַאֲוִפְנִים וְחַיּוֹת הַקִּדְשׁ
 בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְׂאִים לְעַמַּת שָׂרְפִים
 לְעַמַּתֶּם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים
 בְּרוּךְ כְּבוֹד ה' מִמְּקוֹמוֹ
 וְכֹלֶם פּוֹתְחִים אֶת פִּיָּהֶם
 בְּקִדְשָׁה וּבִטְהָרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה
 וּמְבַרְכִין וּמְשַׁבְּחִין וּמְפָאֲרִין
 וּמְעֲרִיצִין וּמְקַדְּשִׁין וּמְמַלְכִין
 אֶת שֵׁם הָאֵל
 הַמְּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגְּבוּר וְהַנּוֹרָא
 קְדוֹשׁ הוּא
 וְכֹלֶם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עַל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה
 וְנוֹתְנִים בְּאֵהָבָה רְשׁוֹת זֶה לְזֶה
 לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ
 בְּשִׁפְהַ בְּרוּרָה וּבְנִעֻמָּה
 קְדוּשָׁה
 כָּלֶם כְּאֶחָד עוֹנִים בְּאִימָה וְאוֹמְרִים בִּירְאָה
 קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ ה' צְבָאוֹת מְלֵא כֹל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ
 וְהַאֲוִפְנִים וְחַיּוֹת הַקִּדְשׁ
 בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְׂאִים לְעַמַּת שָׂרְפִים
 לְעַמַּתֶּם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים
 בְּרוּךְ כְּבוֹד ה' מִמְּקוֹמוֹ
 לְאֵל בְּרוּךְ נְעִימוֹת יִתְנוּ
 לְמֶלֶךְ אֵל חַי וְקַיִם
 זְמִירוֹת יֹאמְרוּ וְתִשְׁבְּחוּת יִשְׁמִיעוּ
 כִּי הוּא לְבָדוּ
 מְרוֹם וְקְדוֹשׁ

פועל גבורות
 עושה חדשות
 בעל מלחמות
 זרע צדקות
 מצמיח ישועות
 בורא רפואות
 נושא תהלות
 אדון הנפלאות
 המחפש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית
 כאמור
 לעשה אורים גדלים כי לעולם חסדו
 והתקין מאורות משמח עולמו אשר ברא
 אור חדש על ציון תאיר
 ונזכה כלנו במהרה לאורו
 ברוך אתה ה' יוצר המאורות.

ערבית

ברכות קריאת שמע של ערבית

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם
 אשר בדברו מעריב ערבים
 בחכמה פותח שערים
 ובתבונה משנה עתים
 ומחליף את הזמנים
 ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו
 בורא יום ולילה
 גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור
 ומעביר יום ומביא לילה
 ומבדיל בין יום ובין לילה
 ה' צבאות שמו
 אל חי וקיים
 תמיד
 ימלוך עלינו לעולם ועד
 ברוך אתה ה' המעריב ערבים.

יוצר לשבתברכות קריאת שמע של שחרית לשבת, "יוצר אור"

ברוך ... את הכל.
 הכל יודוך והכל ישבחוך
 והכל יאמרו אין קדוש כה'
 הכל ירוממוך סלה יוצר הכל
 האל הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח
 ובוקע חלונֵי רקיע
 מוציא חמה ממקומה
 ולבנה ממכון שבתה
 ומאיר לעולם כלו
 וליושביו שברא במדת הרחמים
 המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים
 ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית
 מה רבו מעשיך ה'
 כלם בחכמה עשית
 מלאה הארץ קניינך
 המלך המרום לבדו מאז
 המשבח והמפאך והמתנשא מימות עולם
 אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו
 אדון עזנו צור משגבנו מגן ישענו משגב בעדנו
 אין ערוך לך ואין זולתך
 אפס בלתך ומי דומה לך
 אין ערוך לך ה' אלהינו בעולם הזה
 ואין זולתך מלכנו לחיי העולם הבא
 אפס בלתך גואלנו לימות המשיח
 ואין דומה לך מושיענו לתחית המתים
 אל אדון על כל המעשים
 ברוך ומברך בפי כל הנשמה
 גדלו וטובו מלא עולם
 דעת ותבונה סוככים הודו
 המתגאה על חיות הקדש
 ונהדר בכבוד על המרכבה
 זכות ומישור לפני כסאו חסד ורחמים מלא כבודו
 טובים מאורות שברא אלהינו

יִצְרֵם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׁפֵּל
 כַּח וּגְבוּרָה נִתֵּן בָּהֶם
 לְהִיּוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תִּבְל
 מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נוֹגֵה
 נֶאֱהָ זִיוֹם בְּכָל הָעוֹלָם
 שְׂמֻחִים בְּצֵאתָם וְשֹׁשֵׁיִם בְּבוֹאֵם
 עֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנֵם
 פֶּאֶר וְכְבוֹד נוֹתְנִים לְשִׁמּוֹ
 צְהִלָּה וְרִנָּה לְזִכֹּר מְלִכּוֹתוֹ
 קָרָא לְשֶׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר
 רָאָה וְהִתְקִין צוּרֵת הַלְּבָנָה
 שָׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל צָבָא מְרוֹם
 תִּפְאָרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְחַיּוֹת וְאוֹפְנֵי הַקִּדְשׁ
 לְאֵל אֲשֶׁר שָׁבַת מְכַל הַמַּעֲשִׂים
 בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי נִתְעַלָּה וַיֵּשֶׁב עַל כֶּסֶף כְּבוֹדוֹ
 תִּפְאָרֶת עֲטָה לְיוֹם הַמְּנוּחָה
 עֲנֵג קָרָא לְיוֹם הַשְּׁבִיעִי
 זֶה שִׁיר שְׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי
 שְׁבוּ שְׁבַת אֵל מְכַל מְלֵאכְתּוֹ
 וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשְׁבַּח וְאוֹמֵר
 מְזֻמּוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשְּׁבִיעִי טוֹב לְהוֹדוֹת לָהּ
 לְפִיכָּהּ יִפְאָרוּ וַיְבָרְכוּ לְאֵל כָּל יִצְוֵרֵיו
 שְׁבַח יְקָר וּגְדֻלָּה וְכְבוֹד
 יִתְנוּ לְאֵל מֶלֶךְ יוֹצֵר כָּל
 הַמְּנַחֵל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשָׁתוֹ
 בְּיוֹם שְׁבַת קִדְשׁ
 שְׂמֵךְ ה' אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדֵּשׁ
 וְזִכְרֵךְ מְלִכְנוּ יִתְפָּאֵר
 בְּשִׂמְיִם מְמוֹעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתְחַת
 תִּתְבָּרֵךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל כָּל שְׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ
 וְעַל מְאוֹרֵי אוֹר שִׁיצִרְתָּ הֵמָּה יִפְאָרוּךְ סְלָה.
 תִּתְבָּרֵךְ לְנֶצַח...

ישעיהו מה, 6-7

לְמַעַן יִדְעוּ מִמְזִרְחַ שְׁמֵשׁ וּמִמְעַרְבָּהּ כִּי אָפֶס בְּלַעְדֵי אָנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד. יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרָא חֲשֶׁךְ עֲשֵׂה שְׁלוֹם וּבוֹרָא רַע אָנִי ה' עֲשֵׂה כָּל אֱלֹהִים. לְמַעַן יִדְעוּ מִמְזִרְחַ שְׁמֵשׁ וּמִמְעַרְבָּהּ כִּי אָפֶס בְּלַעְדֵי אָנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד. יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרָא חֲשֶׁךְ עֲשֵׂה שְׁלוֹם וּבוֹרָא רַע אָנִי ה' עֲשֵׂה כָּל אֱלֹהִים.

משנה, ברכות יא, ב

יוצר אור ובורא חשך. לימא: יוצר אור ובורא נוגה! כדכתיב קאמרינן. - אלא מעתה: עשה שלום ובורא רע, מי קא אמרינן כדכתיב? אלא, כתיב רע וקרינן הכל לישנא מעליא, הכא נמי - לימא נוגה לישנא מעליא! - אלא אמר רבא: כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום. בשלמא מדת לילה ביום - כדאמרינן: יוצר אור ובורא חשך, אלא מדת יום בלילה היכי משכחת לה? - אמר אביי: גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור.

ספרי במדבר, פרשת נשא, מב

ר' חנניה סגן הכהנים אומר גדול השלום ששקול כנגד כל מעשה בראשית שנא' [יוצר אור ובורא חשך עושה שלום]

בראשית רבה ג, ו

ויקרא אלהים לאור יום, א"ר אלעזר לעולם אין הקדוש ברוך הוא מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה, ויקרא אלהים לאור יום ולחושך קרא אלהים לילה אין כתיב כאן, אלא ולחושך קרא לילה.

פירוש הרש"ר הירש על דברים ו

הוגים אליליים נתנו דעתם לעולם זה של תופעות מנוגדות, והואיל והם העריכו את התופעות באורח סובייקטיבי, על פי יחסן לאדם, התחלקה להם כל אותה רב - גוונות לשתי קבוצות של ניגודים: קבוצה אחת כללה את הכוחות שהם נוחים למשאלות האדם ולדרישותיו, וקבוצה שניה כללה את הכוחות המנוגדים לאדם. כל רב - גוונות עולם האלים הפכה להם לשני אלים עליונים הניצים על השלטון בעולם ובאדם, ומאבק זה שאיננו יודע פשרות מוליד את כל ניגודי התופעות שבעולם החיצוני ובנפש האדם. היה להם אל טוב שהוא בעל האור, החיים והטוב; וכנגדו היה אל רע שהוא אלהי הלילה, המוות והרע. הרי זו השקפת השניות של דת הפרסים העתיקים, שישעיהו הפנה את דברו אליה: "למען ידעו ממזרח - שמש וממערבה כי - אפס בלעדי אני ה' ואין עוד, יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע אני ה' עשה כל - אלה" (ישעיה מה, ו - ז). אולם האמת המלאה של היהדות, כפי שמאמר "שמע" מביאה להכרתנו, איננה מכריזה רק על עצם אחדות האל; אין היא רק אומרת שאותם שני התחומים - שההשקפה האלילית רואה בהם את תחומי הכח של שני אלים מנוגדים - לאמיתו של דבר אינם אלא שתי בחינות של הנהגת ה', האל היחיד: במידת החסד הוא מחיה אותנו להבא, ובמידת הדין הוא שופט אותנו על שעבר. לאמיתו של דבר, עצם הנהגת ה' היא אחת ואחידה, ורק קוצר השגתנו רואה בה את שתי הבחינות האלה; שכן גם בזמן שהוא לוקח בדין, הרי הוא נותן בחסד. כי לא רק ה' אלהינו אחד" אלא: ה' אלהינו ה' אחד; גם במידת אלהים הרי הוא ה'!

ספר אבודרהם, ברכות קריאת שמע

אל ברוך גדול דעה על שם (תה' פט, נג) ברוך ה' לעולם. ומה שתקנו לומר אלפא ביתא ביוצר של חול ושל שבת, להודיע כי לא נתקיימו שמים וארץ ותולדותיהם אלא בעבור התורה שנאמר (ירמיה לג, כה ושבת פח, א) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. והתורה כולה יוצאת מאותיות אלפא ביתא כ"ב אותיות...

וי"א שאין לומר קדושה זו ושל ובא לציון בפחות מעשרה ויחיד מדלג אותם, אבל חכמי צרפת אומרים שהיחיד מותר לאמרם שאינו בכלל דבר שבקדושה אלא נקדישך וכיוצא בו שאנו מקדישין אבל קדושה של יוצר אור ושל ובא לציון שאינה אלא ספור דברים בעלמא היאך הם מקדישים המלאכים מותר.

אהרון הכהן מלונגיל, אורחות חיים א, דין קדושה מיושב

ב. ולפיכך תקנו קדושה ביוצר אור לומר שהמלאכים גם כן מקדישים ומקלסים לשם יתברך על דרך הכתוב ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ויריעו כל בני אלהים אלו המלאכים ולפיכך אין אומרים בו ימלוך ה' לעולם לפי שאין אנו מספרים רק מה שהמלאכים אומרים. וכתב הר' אשר שמעתי בשם הר' יוסף בן פלט שנתן טעם כי לפיכך אנו אומרים קדושה ביוצר להודיע לכל שאין השמש ושאר המאורו' והגלגלים מאירי' כי אם במצות הבורא יתברך שהרי כל צבאות מעלה מקדישין ומעריצין אותו שהוא אדון הכל ובורא הכל יתברך.

ספר אבודרהם, ברכות קריאת שמע

והטעם שתקנו לומר קדושה ביוצר אור כדי להוציא מלכם של מכחישי' שאומרים עזב ה' את הארץ ונתן הממשלה לשמש ולשאר המאורות והם עושים חפצם בכל אשר ירצו ואינו כן שאין השמש ושאר המאורות זזים כי אם במצות בוראם יתברך שמו שהרי כל צבאות מעלה מקדישין ומיחדין אותו שהוא בורא הכל והוא מושל בכל.

הסידור כספר הגות:

אמונות ודעות בתפילות ישראל

הרב פרופ' יהודה ברנדס

שיעור 4

ברכות האהבה והתורה

מחזור ויטרי, סימן פט, אהבה בשחרית

בעבור אבותינו שבטחו בכך ותלמדם חוקי חיים כן תחונינו ותלמד' אבינו מלכינו אב הרחמן רחם עלינו ותן בלבנו להבין להשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה. והאר עינינו במצותיך ודבק לבינו ביראתך ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך ולא נבוש לעולם ועד כי בשם קדשך באמת נקרא עלינו ועשה עמנו בעבור שמך הגדול והגבור והנורא מהרה באהבה תרום ותגביה קרננו ותושיענו למען שמך. כך בטחנו לא נבוש. ובשמך חסינו לא נכלם ולא נכשל לעד ולעולמי עד. כי אתה י"י אלהינו אבינו. ורחמיך וחסדיך הרבים אל יעזבונו נצח סלה ועד. והבא עלינו ברכה ושלוש ומארבע כנפות הארץ תוליכנו קוממיות לארצינו כי אל פועל ישועות אתה ובנו בחרת מכל עם ולשון. וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת להודות לך ולייחדך באהבה בא"י הבוחר בעמו ישראל באהבה.

סדר רב עמרם גאון, אהבה בערבית

אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת, תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו למדת. על כן ה' אלהינו בשכבנו ובקומנו נשיח בחוקיך ונשמח בדברי תורתך ובמצותיך לעולם ועד, כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה, ואהבתך לא תסור ממנו עד נצח נצחים. ברוך אתה ה' אוהב את עמו ישראל.

סידור

ברכות התורה בהשכמה

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה. והערב נא ה' אלהינו, את דברי תורתך בפנינו ובפיות עמך בית ישראל, ונהיה אנחנו, וצאצאינו וצאצאי צאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל, כלנו יודעי שמך ולומדי תורתך [לשמך]. ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל.
ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. ברוך אתה ה' נותן התורה.

ברכות לעולה לתורה

לפניה • אשר בחר בנו, כדלעיל
אחריה • ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן לנו תורת אמת וחי עולם נטע בתוכנו. ברוך אתה
ה' נתן התורה.

נוסח הברכה בהשכמה

בבלי, ברכות יא ע"ב

אמר רב יהודה אמר שמואל: השכים לשנות, עד שלא קרא קריאת שמע צריך לברך, משקרא קריאת
שמע אינו צריך לברך, שכבר נפטר באהבה רבה...
דאמר רב חייא בר אשי: זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי פרקין בספרא דבי רב, הוה מקדים
וקא משי ידיה וברוך, ומתני לן פרקין.
מאי מברך?

אמר רב יהודה אמר שמואל: אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה.
ורבי יוחנן מסיים בה הכי: הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל ונהיה
אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ועוסקי תורתך, ברוך אתה ה' המלמד תורה
לעמו ישראל.

ורב המנונא אמר: אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. ברוך אתה ה' נתן התורה.
אמר רב המנונא: זו היא מעולה שבברכות.
הלכך לימרינהו לכולהו.

אברהם אבלי הלוי גומבינר, מגן אברהם ג

על ד"ת - נוסחא אשכנזית לעסוק בד"ת דקאי על עסק התורה אבל על דברי תורה משמע דקאי נמי
על עסק המצות. [ב"ח טור ואבודרהם]
גר יכול לברך ג"כ אשר בחר בנו וכו' [אגרת הרמב"ם סימן ט' כ"ה].

חזקיה די סילוה, פרי חדש, אורח חיים, סימן מז סעיף ה

על דברי תורה. ונוסחא אשכנזית [הובא בטור] לעסוק בדברי תורה. וכתב הב"ח ז"ל [ד"ה ונוסחא]
לפי שעיקר ההבטחה שהבטיחנו הוא יתברך לא היתה אלא על עסק התורה לכך תקנו לברך לעסוק
בדברי תורה. ואינו מחוור דהתינח התלמידי חכמים אבל הבעלי בתים שאינן יודעין לקרות אלא תהלים
ומעמדות היאך יאמרו לעסוק, אלא עיקר הגירסא על דברי תורה. והעידו על מוהרי"א [האריז"ל, שער
הכונות ענין נוסח התפלה] שהיה אומר כן.

יוסף תאומים, פרי מגדים, אשל אברהם ג

על דברי תורה... וי"ל דכולם כאיש אחד הם, כמו והאר עינינו שמבקשים שיאר ה' עיני תלמידי חכמים, הם עיני העדה, ג"כ מברכין לעסוק [על] התלמידי חכמים, ויורה הוראה נכונה. גם לעסוק כל דהו משמע, ואפילו בעלי בתים יכולים זה.

לשמה

משנה, אבות ו א

רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדי הוא לו

מסכתות קטנות מסכת כלה רבתי פרק ה

ולר' מאיר... אדתיני כל העוסק בתורה לשמה, לית ליה הא דאמר ר' יוחנן, ויאמר י"י על עזבם את תורת, לא על עבודה זרה, ולא על גילוי עריות ושפיכות דמים, אמר הקדוש ברוך הוא לא הגלית את ישראל, אלא בשביל שעזבו את התורה, שנאמר ואותי עזבו ואת תורת לא שמרו, האותי עזבו, למה, תורת לא שמרו, מכאן אמרו חכמים, לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

כי קאמר ר' מאיר, בשיטת ר' עקיבא, דתניא ר' עקיבא אומר, כל הקורא שלא לשמה, נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו, שנאמר ושמרתם מצותי ועשיתם אותם, לעשייה נתתם ולא לדבר אחר...

הרמב"ם, משנה תורה, תשובה י, ה

כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עליו פורענות הרי זה עוסק שלא לשמה, וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצוה בה הרי זה עוסק בה לשמה, ואמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, לפיכך כשמלמדין את הקטנים ואת הנשים וכלל עמי הארץ אין מלמדין אותן אלא לעבוד מיראה וכדי לקבל שכר, עד שתרבה דעתן ויתחכמו חכמה יתירה מגלים להם רז זה מעט מעט ומרגילין אותן לענין זה בנחת עד ששיגוהו וידעוהו ויעבדוהו מאהבה.

אהבת עולם – אהבה רבה

בבלי, ברכות יא ע"ב

אמר רב יהודה אמר שמואל: אהבה רבה. וכן אורי ליה רבי אלעזר לרבי פדת בריה: אהבה רבה. תניא נמי הכי: אין אומרים אהבת עולם אלא אהבה רבה. ורבנן אמרי: אהבת עולם, וכן הוא אומר ואהבת עולם אהבתך על כן משכתך חסד.

רבי מאיר הכהן מרוטנבורג, הגהות מיימוניות, הלכות קריאת שמע א, ו

ומ"מ כתבו שאר רבותינו הגאונים שיש לנו לקיים דברי שניהם ונהגו לומר שחרית אהבה רבה וערבית אהבת עולם ... ואין לי להאריך ואין נפקותא במחלוקת זה אלא בב' תיבות ראשונות כאשר תראה בנוסח הברכות בסוף ספר זה...

ישראל מאיר הכהן, משנה ברורה, סימן ס, סעיף א

וכ"ז לכתחלה אבל בדיעבד אף אם אמר כל הנוסח של אהבת עולם בבוקר יצא ידי חובתו.

חיים מרדכי מרגליות, שערי תשובה על שולחן ערוך אורח חיים, סימן ס

והנהגין ע"פ האר"י ז"ל אומרים אהבת עולם...

ר' יחיאל מיכל הלוי אפשטיין, ערוך השולחן אורח חיים, סימן ס סעיף א

וי"ל ע"פ המבואר בפרי עץ חיים דאהבה רבה מדריגה גבוהה מאהבת עולם אך בזמן הזה א"א לומר כן וזהו שאומר אף על פי שמדריגה גבוהה היא מ"מ אין לומר כן ודו"ק.

ישעיה הלוי הורוביץ, שני לוחות הברית, שער האותיות, אות דל"ת - דרך ארץ

ותמיד תהיה תפלה שגורה בפי אב ואם, להתפלל על זרעם, שיהיו לומדי תורה, וצדיקים, ובעלי מדות טובות, ויכוין במאד על זה בברכת התורה - 'ונהיה אנחנו וצאצאינו' כו', וכן בברכת אהבה רבה - 'אבינו אב הרחמן המרחם רחם עלינו ותן בלבנו' כו', יחשוב גם כן על זרעו וזרעו עד עולם.

נצח סלה ועד

בבלי, עירובין נד ע"א

תנא דבי רבי אליעזר בן יעקב: כל מקום שנאמר נצח סלה ועד - אין לו הפסק עולמית. נצח - דכתיב כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף. סלה - דכתיב כאשר שמענו כן ראינו בעיר ה' צבאות בעיר אלהינו אלהים יכוננה עד עולם סלה. ועד - דכתיב ה' ימלך לעלם ועד.

הבחר בנו קודם לנתן לנו

שיחות הרב צבי יהודה, סדרה ב, פרשת דברים, פסקה 22, עמ' 44

זאת הגישה לאמיתה של תורה. כל החרیפות והבקיאות, הלמדנות וההצלחה בתורה, אם הן חסרות את הגישה היסודית הזאת, אין סוף לצרות ולסיבוכים הנמשכים מכך. מהו נוסח ברכת התורה שתקנו לנו חכמים? "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו". לכאורה, מה הוא היחוס והערך שלנו: "בחר בנו מכל העמים"? יותר היה נראה שהוא "ונתן לנו את תורתו". אם כן היה עדיף הנוסח: "אשר נתן לנו את תורתו ובחר בנו מכל העמים"! אבל הנביאים ואנשי כנסת הגדולה לא סדרו כן. קודמת היצירה האלוהית של "אשר בחר בנו", ומתוכה נמשך "ונתן לנו את תורתו".

מסכת סופרים, יג, הלכה ו-ז

והיכי מברך, בעשרה אומר, ברכו את י"י המבורך, ביחיד כשהוא משכים לקרוא אומר, ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם הנותן תורה מן השמים חיי עולמים ממרומים, ברוך אתה י"י נותן התורה, וגולל ואומר, ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו, ברוך אתה י"י נותן התורה.

וכן בנביאים אומר, ברוך אתה י"י אלהינו מלך העולם אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת, ברוך אתה י"י הבוחר בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת והצדק.

שולחן ערוך אורח חיים, קלט, י

ברכה אחרונה: אשר נתן לנו תורת אמת, זו תורה שבכתב; וחיי העולם נטע בתוכנו, הוא תורה שבע"פ.

הסידור כספר הגות:

אמונות ודעות בתפילות ישראל

הרב פרופ' יהודה ברנדס

שיעור 5

תפילת עמידה: המסגרת

משנה, ברכות ד, א

תפלת השחר עד חצות. רבי יהודה אומר: עד ארבע שעות.
תפלת המנחה עד הערב. רבי יהודה אומר: עד פלג המנחה.
תפלת הערב אין לה קבע.
ושל מוספין כל היום. רבי יהודה אומר: עד שבע שעות.

משנה, ברכות ד, ג-ד

רבן גמליאל אומר: בכל יום מתפלל אדם שמונה עשרה. רבי יהושע אומר: מעין שמונה עשרה. ר' עקיבא אומר: אם שגורה תפלתו בפיו יתפלל שמונה עשרה ואם לאו מעין י"ח.
רבי אליעזר אומר: העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים.
רבי יהושע אומר: המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה, אומר: הושע השם את עמך את שארית ישראל בכל פרשת העבור יהיו צרכיהם לפניך בא"י שומע תפלה.

בבלי, ברכות ע"ב

איתמר, רבי יוסי ברבי חנינא אומר: תפלות אבות תקנום; רבי יהושע בן לוי אמר: תפלות כנגד תמידין תקנום. תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא, ותניא כוותיה דרבי יהושע בן לוי.
תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא:
אברהם תקן תפלת שחרית - שנאמר וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם, ואין עמידה אלא תפלה, שנאמר ויעמד פינחס ויפלל.
יצחק תקן תפלת מנחה - שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב, ואין שיחה אלא תפלה, שנאמר תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפך שיחו.
יעקב תקן תפלת ערבית - שנאמר ויפגע במקום וילן שם, ואין פגיעה אלא תפלה, שנאמר ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי.
ותניא כוותיה דרבי יהושע בן לוי:

מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות? שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות; ורבי יהודה אומר: עד ארבע שעות, שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד ארבע שעות. ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב? שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד הערב. רבי יהודה אומר: עד פלג המנחה, שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד פלג המנחה.

ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע? שהרי אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה.

ומפני מה אמרו של מוספין כל היום? שהרי קרבן של מוספין קרב כל היום; רבי יהודה אומר: עד שבע שעות, שהרי קרבן מוסף קרב והולך עד שבע שעות...

נימא תיהוי תיובתיה דרבי יוסי ברבי חנינא! אמר לך רבי יוסי ברבי חנינא: לעולם אימא לך תפלות אבות תקנום, ואסמכינהו רבנן אקרבת. דאי לא תימא הכי - תפלת מוסף לרבי יוסי ברבי חנינא מאן תקנה? אלא: תפלות אבות תקנום, ואסמכינהו רבנן אקרבת.

ירושלמי, ברכות ד, א

כתיב לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם וכי יש עבודה בלב? ואיזו זו תפילה. וכן הוא אומר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך וכי יש פולחן בבבל? ואיזו זו תפילה.

יכול יהא מתפלל שלשתן כאחת? פירש בדניאל וזמנין תלתא ביומא הוא בריך על ברכוהי וגו'.

יכול יהא מתפלל לכל רוח שירצה? ת"ל וכיין פתיחין ליה בעליתה נגד ירושלם.

יכול משבאו לגולה כן? ת"ל בכל קבל דהוה עביד מן קדמת דנא.

יכול יהא מתפלל שלשתן בכל שעה שירצה? כבר פירש דוד ערב ובוקר וצהרים וגו'.

יכול יהא מגביה קולו ומתפלל? פירש בחנה וחנה היא מדברת על לבה.

יכול יהא מהרהר בלב? ת"ל רק שפתיה נעות הא כיצד מרחיש בשפתותיו.

ומאיכן למדו ג' תפילות?

רבי שמואל בר נחמני אמר: כנגד ג' פעמים שהיום משתנה על הבריות,

בשחר צריך לאדם לומר: מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שהוצאתני מאפילה לאורה.

במנחה צריך אדם לומר: מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי כשם שזכיתני לראות החמה במזרח כך זכיתי לראות במערב.

בערב צריך לומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי כשם שהייתי באפילה והוצאתני לאורה כך תוציאני מאפילה לאורה.

ריב"ל אמר תפילות מאבות למדום...

ורבנן אמרי תפילות מתמידין גמרו...

ירושלמי, ברכות ד, ג

ולמה שמונה עשרה? אמר ריב"ל כנגד שמונה עשרה מזמורים שכתוב מראשו של תילים. עד יענך ה' ביום צרה. אם יאמר לך אדם תשע עשרה הן אמור לו למה רגשו גוים לית הוא מינהון.
אמר רבי סימון כנגד י"ח חוליות שבשדרה שבשעה שאדם עומד ומתפלל צריך לשוח בכולן מה טעם? כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך.
אמר רבי לוי כנגד י"ח אזכרות שכתוב בהבו לה' בני אלים...
רבי חנינא בשם רבי פנחס כנגד י"ח פעמים שאבות כתובים בתורה אברהם יצחק יעקב אם יאמר לך אדם י"ט הם אמור לו והנה ה' נצב עליו לית הוא מינהון אם יאמר לך אדם י"ז הם אמור לו ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק מינהון
רבי שמואל בר נחמני בשם ר' יוחנן כנגד י"ח ציוויין שכתוב בפרשת משכן שני
אמר רבי חייא בר ווא ובלבד מן ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן עד סופיה דסיפרא.
שבע של שבת מניין?

...

איזהו שבע? מעין י"ח רב אמר סוף כל ברכה וברכה ושמואל אמר ראש כל ברכה וברכה...
רבי זעירא שלח לר' נחום גבי רבי ינאי בי ר' ישמעאל א"ל איזהו מעין שבע מעין י"ח דשמואל? א"ל הביננו רצה תשובתנו סלח לנו גואלנו רפא חליינו ברך שנותינו. אמר ר' חגי אם היו גשמים אומרים גשמי ברכה אם היו טללים אומרים בטללי ברכה כי מפוזרים אתה מקבץ ותועין עליך לשפוט ועל הרשעים תשית ידך וישמחו כל חוסי בך בבנין עירך ובחידוש בית מקדשך ובצמח דוד עבדך כי טרם נקרא אתה תענה כאמור והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע ברוך אתה ה' שומע תפילה ואומר ג' ברכות ראשונות וג' ברכות אחרונות ואומר ברוך ה' כי שמע קול תחנוני:

ירושלמי, ברכות ד, ד

ר' אבהו בשם ר"א ובלבד שלא יהא כקורא באיגרת.
ר' אחא בשם ר' יוסי צריך לחדש בה דבר בכל יום.
אחיתופל היה מתפלל שלש תפלות חדשות בכל יום אמר ר"ז כל זמן דהוינא עביד כן הוינא טעי לית לך אלא כיי דמר רבי אבהו בשם ר"א ובלבד שלא יהא כקורא באיגרת.
רבי אליעזר היה מתפלל תפלה חדשה בכל יום רבי אבהו היה מברך ברכה חדשה בכל יום.
רבי יוסי צידינאי בשם רבי יוחנן לפני תפלתו הוא אומר ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהילתך ולאחר תפלתו הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי רבי יודן אמר תרווייהון קומי צלותיה...
צללותיה...

בבלי, מגילה יז ע"ב - יח ע"א

תפלה מנא לך? דתניא: שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה. אמר רבי יוחנן, ואמרי לה במתניתא תנא: מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר.

תנו רבנן:

מנין שאומרים אבות? שנאמר הבו לה' בני אלים. ומנין שאומרים גבורות? שנאמר הבו לה' כבוד ועז. ומנין שאומרים קדושות? שנאמר הבו לה' כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קדש. ומה ראו לומר בינה אחר קדושה? שנאמר והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו, וסמך ליה וידעו תעי רוח בינה.

ומה ראו לומר תשובה אחר בינה? דכתיב ולבבו יבין ושב ורפא לו. אי הכי לימא רפואה בתרה דתשובה! - לא סלקא דעתך, דכתיב וישב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. ומאי חזית דסמכת אהא, סמוך אהא! - כתב קרא אחרינא: הסלח לכל עונכי הרפא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייכי. למימרא דגאולה ורפואה בתר סליחה היא? והכתיב ושב ורפא לו! - ההוא - לאו רפואה דתחלואים היא, אלא רפואה דסליחה היא.

ומה ראו לומר גאולה בשביעית? אמר רבא: מתוך שעתידין ליגאל בשביעית, לפיכך קבעוה בשביעית. והאמר מר: בששית - קולות, בשביעית - מלחמות, במוצאי שביעית בן דוד בא. - מלחמה נמי אתחלתא דגאולה היא.

ומה ראו לומר רפואה בשמינית? אמר רבי אחא: מתוך שנתנה מילה בשמינית, שצריכה רפואה, לפיכך קבעוה בשמינית.

ומה ראו לומר ברכת השנים בתשיעית? אמר רבי אלכסנדר: כנגד מפקיעי שערים, דכתיב: שבר זרוע רשע, ודוד כי אמרה - בתשיעית אמרה.

ומה ראו לומר קיבוץ גליות לאחר ברכת השנים? דכתיב ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא.

וכיון שנתקבצו גליות - נעשה דין ברשעים, שנאמר: ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר סיגך, וכתוב ואשיבה שפטיך כבראשנה.

וכיון שנעשה דין מן הרשעים - כלו המינים, וכולל זדים עמהם, שנאמר: ושבר פשעים וחטאים יחדו... (יכלו). וכיון שכלו המינים - מתרוממת קרן צדיקים, דכתיב וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק, וכולל גירי הצדק עם הצדיקים, שנאמר מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, וסמך ליה וכי יגור אתכם גר.

והיכן מתרוממת קרנם - בירושלים, שנאמר שאלו שלום ירושלים ישליו אהביך. וכיון שנבנית ירושלים - בא דוד, שנאמר: אחר ישבו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם. וכיון שבא דוד - באתה תפלה, שנאמר והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי.

וכיון שבאת תפלה - באת עבודה שנאמר עולתיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי.

וכיון שבאת עבודה - באתה תודה, שנאמר זבח תודה יכבדני.

ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה? דכתיב וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשת החטאת והעלה והשלמים. - אימא קודם עבודה! - לא סלקא דעתך, דכתיב וירד מעשת החטאת וגו'. מי כתיב לעשות מעשת כתיב. ולימרה אחר העבודה? לא סלקא דעתך, דכתיב זבח תודה. - מאי חזית דסמכת אהאי, סמוך אהאי! - מסתברא, עבודה והודאה חדא מילתא היא.

ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים? דכתיב וישמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. ברכה דהקדוש ברוך הוא - שלום, שנאמר ה' יברך את עמו בשלום.

וכי מאחר דמאה ועשרים זקנים, ומהם כמה נביאים, תקנו תפלה על הסדר, שמעון הפקולי מאי הסדיר? - שכחום וחזר וסדרום.

מכאן ואילך אסור לספר בשבחו של הקדוש ברוך הוא, דאמר רבי אלעזר: מאי דכתיב מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו, למי נאה למלל גבורות ה'? למי שיכול להשמיע כל תהלתו.

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: המספר בשבחו של הקדוש ברוך הוא יותר מדאי - נעקר מן העולם, שנאמר: היספר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבלע.

דרש רבי יהודה איש כפר גבוריא, ואמרי לה איש כפר גבור חיל: מאי דכתיב לך דמיה תהלה - סמא דכולה משתוקא.

כי אתא רב דימי אמר: אמרי במערבא: מלה - בסלע, משתוקא - בתרין.

בבלי, ברכות כט ע"א

רבי יהושע אומר מעין שמנה עשרה.

מאי מעין שמנה עשרה? רב אמר: מעין כל ברכה וברכה, ושמואל אמר:

הביננו ה' אלהינו לדעת דרכך,
ומול את לבבנו ליראתך,
ותסלח לנו
להיות גאולים,
ורחקנו ממכאובינו,
ודשננו בנאות ארצך,
ונפוצותינו מארבע תקבץ,
והתועים על דעתך ישפטו,
ועל הרשעים תניף ידיך,
וישמחו צדיקים
בבנין עירך ובתקון היכלך
ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך,
טרם נקרא אתה תענה, ברוך אתה ה' שומע תפלה.
לייט עלה אביי אמאן דמצלי הביננו.

